

Benő Eszter

Irodalom Bábelben (www.magyarulbabelben.net)

A bábéli nyelvzavar. Sinear földjén az emberek építeni kezdték a bábéli tornyot, azzal a dölyfös szándékkal, hogy csúcsa majd az eget veri, s ők kényelmesen átsétikálnak egyik csilagról a másikra.

Az Úr megsokallta főnnhéjázásukat. Kődöt bocsátott elméjükre, összegabalyította a nyelvüket. Többé nem értették egymást. Ha a pallér gerendát kért, csákányt hoztak neki, téglaragasztó szurok helyett vizet. Az építkezést sürgősen abba kellett hagyni.

Nagy deficit mutatkozott. A vállalkozás csődbe jutott, bejelentette fizetéseképtelenségét, a torony pedig csonkán meredt az égbe, pusztá falaival.

De tövében nyomban nyelviskolák, fordítási irodák keletkeztek. Tanárok, kik gyorsan megtanulták az összes nyelveket, nyelvtanokat írtak, s a tolmácsok – csinos sapkával fejükön – jó pénzért arra vállalkoztak, hogy a sok boldogtalan halandót közelebb hozzák egymáshoz.

Ekkor született meg a műfordító.

(Kosztolányi Dezső: ÁBÉCÉ a fordításról és a ferdítésről)¹

I.

Mindannyian ismerjük a „bábéli nyelvzavar”, „bábéli zűrzavar” kifejezést. Az ószövetségi történet szerint a bábéli „katasztrófa” fosztotta meg az embereket a közös, egységes nyelvtől. Azóta a különböző nyelvű emberek nem értik egymást, félreértik egymás szavát. A feltételezett osztatlan, eredeti nyelvet a soknyelvűség, a kultúrák sokszínűsége váltotta fel. Kosztolányi szerint ekkor született meg egyfajta szükségletből a (mű)fordító. Egymás megértéséért meg kell tanulnunk egymás nyelvét, meg kell ismernünk egymás kultúráját. A fordítások segítenek áthidalni a nemzetek, kultúrák és nyelvek közötti távolságot. Ezt próbálja megvalósítani a *Bábel Web Antológia* fordítói portál is. Ez az internetes „Bábel-torony” olyan többnyelvű irodalmi portál, amelyet a nyelvi sokféleség jellemez, és a szépirodalmi műveket többnyelvű műfordításaikkal együtt jeleníti meg. Alapgondolata, hogy a különböző országok olvasói egymás kultúráját, irodalmát jobban megismerjék, vagy legalább ízelítőt kapjanak belőle. A Bábel Web Antológia két- és többnyelvű online szöveggyűjtemény, adattár, amelyben az eredeti mű (vagy műrészlet) és fordítása(i) párhuzamosan olvasható(k). Sokdimenziós szövegtár, amelyben jelenleg az irodalmi művek 35 nyelven olvashatóak. A többnyelvű szövegtár elsősorban lírai műveket tartalmaz, de prózai alkotásokat is megjelenít.

Benő Eszter (1973) – műfordító, tanár, Brassai Sámuel Elméleti Liceum, Kolozsvár, esther.beno@gmail.com

¹ Kosztolányi Dezső: ÁBÉCÉ a fordításról és a ferdítésről. Nyelv és lélek. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1971. 514.

II.

Az internetes „Bábel-torony”, a többnyelvű irodalmi internetes antológia ötlete a budapesti Typotex Kiadó műhelyében született meg; alapötlete Votisky Zsuzsától, a kiadó vezetőjétől származik.² A kiadó 2003-ban indította útjára az európai dimenziójú Bábel Web Antológiát, az úgynevezett *Bábelmátrix* projektet (www.babelmatrix.org), amely a világ országainak irodalmából válogat. Az online irodalmi antológia 2004-ben a Magyar Tartalomipari Szövetség által szervezett *eFestival* különdíját, 2010-ben pedig az Európai Multimédia Fórum Európai *e-Kiválóság* ezüst díját nyerte el.

A Bábelmátrix egyik testvéroldala a *Visegradliterature*, a visegrádi országok irodalmi antológiája. Országonként mintegy ötven szerzővel, több mint ezer szöveggel indult el 2009-ben a www.visegradliterature.net oldal, amely a visegrádi országok irodalmának legjavát teszi hozzáférhetővé magyar, szlovák, cseh, lengyel, angol és német nyelven. Az oldalt látogatók mintegy kétszáz klasszikus és kortárs szerző szövegei között kereshetnek.

A Bábel Web Antológia másik testvéroldala a *Magyarul Bábelben* (www.magyarulbabelben.net) internetes nyitott szövegyűjtemény, amelyben az egyik nyelv kötelezően magyar, legyen az a forrásnyelv vagy a célnyelv. A Magyarul Bábelben antológia gazdag válogatást nyújt a magyar nyelvű irodalom fordításaiból, illetve a magyarra fordított világirodalomból. Ez az online szövegtár olyan web 2.0 alkalmazás, amely önkéntes szerkesztők, fordítók, szerzők számára is nyitott. Lehetőséget kínál arra, hogy regisztrált felhasználók is alakítsák a gyűjteményt. Feltölthetnek már fent lévő irodalmi művekhez újabb fordításokat, új, saját vagy jogilag engedélyezett műveket, illetve műfordításokat. A feltöltött művek, fordítások akkor válnak láthatóvá, amikor az oldal adminisztrátorai ellenőrzik és elfogadják azokat. Az antológia főszerkesztője létrejöttétől kezdve Pintér Tibor költő, műfordító volt (Budapest, 1954–2017).

A magyar irodalom több ezer műve (illetve hosszabb művek részlete) olvasható itt párhuzamosan, egymás mellett, eredetiben és 24 más nyelvű fordításban: albán, angol, bolgár, cseh, eszperantó, észt, finn, francia, görög, holland, horvát, katalán, lengyel, német, norvég, olasz, orosz, portugál, román, spanyol, svéd, szerb, szlovák, szlovén nyelven.

Bár az antológiában helye van versnek, prózának és színműnek, a gyűjteményben szereplő irodalmi művek zöme vers. De olvashatunk rövidprózát, prózarészletet, illetve színműrészletet is (pl. Goethe *Faustjának* újabb fordítását).

A Magyarul Bábelben adatbázis rendkívül gazdagnak mondható, a magyar irodalom jelenleg (2017. május) 327 szerzővel képviselteti magát. A 327 magyar szerző feltöltött műveinek száma 3640, a különböző nyelvekre történt fordítások száma: 6271. Ezek közül 1565 olaszra, 1409 angolra, 885 szerbre, 490 németre, 477 románra, 324 szlovákra, 206 franciára fordított műalkotás.

Más nemzetek irodalmának megjelenítéséről sokat elárul, hogyha megtekintjük a következő adatokat:

Angol nyelven író szerzők száma: 648, műveik száma: 4485, különböző nyelvekre történt fordítások száma: 5206, magyarra fordított művek száma: 4748.

² Ideje felépítenünk a Bábel-tornyot! – Ambrus Judit interjúja Votisky Zsuzsával (www.typotex.hu/review/0/61/ideje_felepitenunk_a_babeltornyot_ambrus_judit_interjuja_votisky_zsuzsaval)

Német szerzők száma: 388, műveik száma: 3760, különböző nyelvekre történt fordítások száma: 4735, magyarra fordított művek száma: 4002.

Francia szerzők száma: 314, műveik száma: 1842, különböző nyelvekre történt fordítások száma: 2379, magyarra fordított művek száma: 1779.

Olasz szerzők száma: 155, műveik száma: 814, különböző nyelvekre történt fordítások száma: 981, magyarra fordított művek száma: 851.

Orosz nyelven író szerzők száma: 136, műveik száma: 838, különböző nyelvekre történt fordítások száma: 942, magyarra fordított művek száma: 804

Román szerzők száma: 76, műveik száma: 355, különböző nyelvekre történt fordítások száma: 471, magyarra fordított művek száma: 451.

Amint ismert, egy adott nyelven közlő szerzők nem feltétlenül egy államhoz tartoznak. Például az angol nyelven író szerzők sorában ott találhatók brit és ír, amerikai, kanadai és ausztrál költők, írók. Ugyanez a nemzeti, állami sokszínűség mondható el az orosz szerzőkről is.

Pintér Tibor szíves közlése alapján, egy, 2015-ben történt felmérés szerint a február és május közötti időszakban mintegy 203 692 látogató tekintette meg a honlapot. 82,68 százalékuk visszatérő látogató volt. Ugyancsak egy 2015 májusában készült statisztika szerint a megjelenített szerzők száma összesen 3104, a feltöltött művek és fordítások száma 28 004, illetve a feltöltött dokumentumok (életrajz, bibliográfia) száma: 5045 volt. Mára már (2017. május) a megjelenített szerzők száma 3730, a feltöltött művek és fordítások száma csaknem 34 000, a dokumentumok száma 6500. Az antológia ma is folyamatosan bővül. Naponta jelennek meg új művek és fordításaik a Magyarul Babelben honlapon, ami ugyan antológiának indult, de mára már túlnőtt az antológia jellegén, inkább egy hatalmas többnyelvű szövegkorpusz.

Ma a kétnyelvű könyvek, többnyelvű szöveggyűjtemények, szerzői honlapok, irodalmi portálok, az internetes szépirodalmi folyóiratok, tematikus többnyelvű honlapok virágkorukat élik. Hogyha a Magyarul Babelben honlapot egy másik irodalmi szöveggyűjteményhez kellene hasonlítanom, akkor talán a *Lyrikline – Listen to the Poet* (www.lyrikline.org) honlapot választanám. Amint a neve is elárulja, ezen a honlapon csupán lírai művek szerepelnek, viszont a vers írott és hangzó formában (ráadásul a szerző felolvasásában), valamint más nyelvekre lefordítva elérhető. Emellett a szerző rövid életrajza is olvasható.

A Magyarul Babelben internetes antológia ehhez képest azzal nyújt többletet, hogy prózai művek is fellelhetők. A művek és fordításaik mellett itt is olvasható a szerző és fordító rövid életrajza, valamint látható az arcképe. Ezt rendszerint kiegészíti a szerző publikált műveinek listája, hangos művek vagy akár filmek. A honlapon „Legfrissebb” címszó alatt megtekinthetők a frissen feltöltött adatok: szerzők neve, művek, fordítások, felolvasások, filmek. Továbbá van egy „Kérések” rész, ahol akár jelezni lehet az igényt egy mű vagy műrészlet fordítására magyar vagy valamely idegen nyelvre. A honlap angolul is elérhető, át lehet váltani angol nyelvű parancssor megjelenítésére, és így a nem magyar anyanyelvűek is könnyedén használhatják.

A gyűjteményben többnyire klasszikus, kanonizált, ismert szerzők szerepelnek, közöttük 85 Nobel-díjas, de jelentős számban fellelhetők kortárs, kevésbé ismert szerzők is.

III.

A honlap intermediális jellegét erősítik a hangos művek, filmek, amelyek által más nyelvek zenéjét is hallhatja, megismerheti a látogató. Weöres Sándor is arra biztat, ismerkedjünk a versek hangzásával, más nyelvek zeneiségével: „Olvasd verseket oly nyelveken is, amelyeket nem értesz. Ne sokat, mindig csak néhány sort, de többször egymásután. Jelentésükkel ne törődj, de lehetőleg ismerd az eredeti kiejtőmódjukat, hangzásukat. Így megismered a nyelvek zenéjét, s az alkotó-lelkek belső zenéjét. S eljuthatsz oda, hogy anyanyelved szövegeit is olvasni tudod a tartalomtól függetlenül is; a vers belső, igazi szépségét, testtelen táncát csak így élheted át.”³

Tegyünk hát egy próbát, és figyeljünk a következő, számunkra ismerős vagy ismeretlen nyelvek zenéjére, végigkövetve Petőfi Sándor egy verssorát: „*Elhull a virág, eliramlik az élet...*” (Szeptember végén). A vers az online antológiában elérhető német, angol, francia, olasz, román, horvát, lengyel, szlovák és eszperantó nyelven:

németül:

Es sinket die Blüte, verrinnet das Leben. (Christian Kraft)

Die Blume verwelkt, es flüchtet das Leben (Walter Radetz)

angolul:

The petals are falling and life is declining. (George Szirtes)

Life runs out its course. The petals are failing. (Lydia Pasternak Slater)

franciául:

Car s'effeuillent les fleurs et s'enfuit notre vie... (Eugène Guillevic)

olaszul:

Cadono i fiori e la vita corre via... (Agnes Preszler)

románul:

Se scutură floarea, și viața gonește... (Eugen Jebeleanu)

Se vestejește floarea, iute trece viața... (Bandi András)

horvátul:

Odjuriče život, cvat će strti studi... (Jovica Letić)

lengyelül:

Bo wiadnie kwiat nam; a życie precz ucieka... (Kazimire Hłakowiczówna)

szlovákul:

Opadne kvet, život odpádi a niet ho... (Ján Smrek)

Kvet oprchne, uniká život ni tōňa... (Pavol Országh Hviezdoslav)

eszperantóul:

La floro forfalas, la vivo forpaŝas... (Kalocsay Kálmán)⁴

Amint az idézett fordításokból látható, néha a mű egy-egy idegen nyelven akár többféle fordításban is olvasható. Rainer Maria Rilke több mint kétszáz műve olvasható magyarul Babelben, Őszi nap (*Herbsttag*), illetve *A párdúc* (*Der Panther*) című versének kilenc-kilenc magyar fordítása tanulmányozható. Hadd álljon itt az Őszi nap egy sora több magyar fordításban a gyümölcséréről:

³ Weöres Sándor: *A teljesség felé*. Tericum Kiadó, Bp. 2000. 87.

⁴ www.magyarulbabelben.net/works/hu/PetofiSándor1823/Szeptember_végén

Befiehl den letzten Früchten voll zu sein – hangzik e sor Rilke versében. A parancs (*befiehl*) az utolsó gyümölcsök (*letzte Früchte*) beérésére, teljes (*voll*) kifejlődésére vonatkozik. Végigolvasva a fordításokat, izlelgetni lehet, hogyan ültették át ezt a sort magyarra a különböző műfordítók. Kosztolányinál a parancs az éressz ige felszólító módjában hangzik el, Rab Zsuzsánál a *fanyar gyümölcs* képe jelenik meg, két fordítónál a *fürt* szó a szőlőt idézi.

Még csak néhány kövér gyümölcsöt éressz (Kosztolányi Dezső)

Rendeld a még éretlent: érjenek (Kányádi Sándor)

Tedd, hogy megérjen mindegyik gyümölcs (Franyó Zoltán)

Érleld be még fanyar gyümölcsöid (Rab Zsuzsa)

Parancsold: a gyümölcsök érjenek be (Komlós Aladár)

Késő gyümölcsöt sürgessen szavad (Tandori Dezső)

A késő fürtöket érlelje szód! (Efraim Israel)

Add parancsba: minden gyümölcs beérjék (Pintér Tibor)

Parancsold, lustácska fürt beérjen (Szalki Bernáth Attila)⁵

IV.

A Bábel Web Antológia hiánypótló vállalkozás. Az áttekinthetőség, esztétikus megjelenítés, gyors működés révén megfelel az igényes felhasználói elvárásoknak. Ami esetleg csalódást okozhat, az talán a honlap keresője: bár a honlapon ott található a Kereső, nem működik a szerző, mű vagy kulcsszó szerinti keresés. Mentségére szolgál, hogy egy adott nyelvű irodalomnál keresve viszont könnyedén elérhetőek a Bábelben lévő szerzők, illetve műveik. Néhol hiányosnak bizonyulnak a fordítói adatlapok, a fordító személyéről olykor semmit sem tudunk meg. Kivételt képeznek természetesen azok a fordítók, akik fordításaik által bekerültek az irodalmi kánonba.

A Magyarul Bábelben erénye, hogy regisztrált személyek is alakíthatják. Felhasználóbarát, könnyen kezelhető felülettel, használati útmutatót nyújt az érdeklődőnek. Így lehetőséget ad arra, hogy külső személyek is gazdagíthassák a gyűjteményt. Mégis, úgy tűnik, nem sokan jelentkeznek be e célból, és akik regisztrálnak, többnyire a saját műfordításaikat töltik fel. Bár a nyitólapon ott áll a felhívás: „Olvasson bele válogatásunkba, és töltsse föl az ön által kedvelt műveket, illetve fordításokat, vagy már fent lévő művek új fordításait!” Amennyire érdeme a portálnak, hogy nyitott az amatőr, kezdő műfordítók felé, annyira veszélyeztetheti is ez a színvonalát. Hiszen a nyitottság „vadhajtásokat” is eredményezhet: amatőr fordításokat, félrefordításokat, nem minőségi szövegek és nem minőségi fordítások megjelenítését a gyűjteményben, amennyiben ez elkerüli a szerkesztő figyelmét.

Óriási könnyebbség a mai olvasónak, hogy pár kattintással elérhet egy irodalmi művet, és ráadásul mellette a kívánt idegen nyelvű fordítását is olvashatja. Nyilvánvaló, hogy a kinyomtatott művet megkeresni, és hozzá a fordítást is, jóval nagyobb erőfeszítést, utánajárást, több időt igényelne.

Az a gondolat is felmerült bennem, hogy míg léteznek többnyelvű szótárak, mint a (szak)fordítóknak szóló *Linguee* online szótár (www.linguee.com), ami egy kontextusszótár – vajon

⁵ www.magyarulbabelben.net/works/de-all/Rilke_Rainer_Maria-1875

használható-e a Magyarul Babelben irodalmi fordítóknak szóló párhuzamos adatbázisként, amelyben megoldásokat, ötleteket találhatnak bizonyos kifejezések fordítására. Ez bizonyára a konvencionális, köznyelvi kifejezések esetében működne, de egyedi, eredeti, költői kifejezéseknél nem, ezeket a fordítóknak kell újraalkotnia a célnyelven.

A Babel Web irodalmi antológia, úgy vélem, nem csupán a műélvezők, az olvasók rendelkezésére álló, könnyedén elérhető irodalmi gyűjtemény, de fordítók, irodalmárok, nyelvészek, középiskolai tanárok és diákok számára is jól használható szövegtörzs.

Az egymás mellett párhuzamosan megjelenített eredeti mű és fordítása láttán az az érzésünk támad, hogy a bábeli nyelvzavar szűnni kezd. A Babel Web Antológia szép vállalkozás, ahol művész és műélvező, író (költő), fordító és olvasó könnyedén egymásra találhat. De egyben merész vállalkozás is: mi lesz, ha megépítetlen, csonka marad, mint Babel tornya? De hogyha befejezetlen is maradna – és nem is lehet másként, hiszen az irodalom folyton gyarapodik, újabb meg újabb művek jönnek világra –, a már meglévő gyűjtemény is gazdag, és aki felkeresi a Babel Web Antológiát, többnyire visszatér oda.

Literature in the Tower of Babel

Keywords: literature, literary translation, Hungarian online literary anthology, linguistic diversity, multilingual portal.

The article presents an online multidimensional-multilingual anthology „Hungarians in the Tower of Babel” specially created for translators and translations. The text corpus consist of thousands of Hungarian literary texts and their translations into 24 languages, as well as of literary texts written in foreign languages and their Hungarian translations. (Among the authors translated into Hungarians 85 are Nobel Prize winners). The anthology is displaying parallelly the original and the translated works. The author appraises the usability, multimediality and openness of the text corpus and makes some critical remarks concerning the weak points of the anthology.